

naša djeca s posebnim potrebama

Inkluzija kao profesionalni izazov

Odgajateljice iz vrtića 'Dječja igra' pišu o svojim iskustvima vezanima uz integraciju djece s lakom mentalnom retardacijom u redovnu skupinu. Pomaci koje su ostvarile u praksi pravi su profesionalni izazov u radu odgajatelja.

**Svjjetlana Lakoš, odgajateljica
Tea Glancer, odgajateljica
Dječji vrtić 'Dječja igra'
Zagreb**

*Valentina tijekom igre u centru
za matematiku i stolne igre*

Biti odgajatelj, između ostalog, znači biti u bliskom dodiru s djecom različitih potreba, sposobnosti, iskustava i interesa.

Po prvi put u svojoj praksi susrele smo se s radom u grupi u koju su bila uključena i djeca s posebnim potrebama. Budući da utjecaji razdoblja života do polaska u školu imaju presudan značaj u pripremi djeteta za život, shvatile smo kako je naša

odgovornost ovaj put još i veća. Našle smo se u situaciji u kojoj je za nas bilo niz neodgovorenih pitanja. Računale smo na pomoć stručnjaka i literature, što nas je u prvom trenu i ohrabrilo, ali znale smo da ćemo u praksi morati uložiti puno truda i dati velik dio sebe.

Međutim, u nečemu nismo trebale pomoć – bile smo spremne prihvatiti

djecu, osigurati im ljubav, razumijevanje i nepovredivost dostojanstva. Vjerujemo da raznolikost čini bogatstvo i da se svako drukčije razmišljanje protiv moralnom i etičkom razvoju čovjeka. Bile smo spremne na promjene koje će osnažiti našu stručnu kompetentnost. Bile smo spremne učiti iz literature, od obitelji i od djece same.

Osmišljavanje strategije

U našu stariju mješovitu skupinu uključeno je dvoje djece s posebnim potrebama: Valentina i Žarko. Dijagnosticirana im je laka mentalna retardacija. Dijagnoza nije ohrabrujuća, no mi nismo krenule od onoga što ta djeca ne mogu, već od toga što bi ona mogla svladati i što će im u životu biti od najveće koristi.

Započele smo s promatranjem i procjenom reakcija djece u različitim situacijama. Bilježile smo i pratile aktivnost djece u situacijama igre (na dvorištu, u sobi, u centrima, dok se igraju sami ili u grupi s nekoliko djece, u aktivnostima u kojima sudjeluje cijela grupa, dok sjede u krugu...). Promatrale smo odabir aktivnosti, ustrajnost u radu, sudjelovanje u igri te odabir materijala. Za uvođenje dodatnih aktivnosti koje potiču razvoj fine motorike odlučile smo se potaknute razgovorima s roditeljima i preporukom koju smo dobile od defektologa i logopeda.

Na temelju prikupljenih podataka osmišljavale smo strategije rada. Cilj nam je bio otkriti mogućnosti djece i poticati sposobnosti i vještine koje je moguće dodatno razviti. Informacije smo bilježile videozapisima, brojanjem frekvencija (učestalost prisilnog ponašanja), skalama procjene (kontakti s vršnjacima i odgajateljem), primjerima dječjih radova i fotografijama.

Djeca

Valentina (7,5 godina)

Valentina je djevojčica koja je u naš došla iz drugog vrtića, tako da problema kod prilagodbe i privikavanja na

novu vrtićku sredinu nije bilo. Najsrpnija je onda kad ima jednu odraslu osobu samo za sebe. U takvim situacijama pita: "A što ćemo raditi?" Često nam se činilo kako u aktivnosti sudjeluje da bi uživala u pažnji odrasle osobe koju dobiva u takvim trenucima. Možda je razlog takvoj potrebi niz psihofizičkih oštećenja koja su joj dijagnosticirana (oštećenja vida, motorike, govorne teškoće i intelektualno zaostajanje u razvoju). U prosincu 2004. u vrtiću je doživjela napadaj (malaksalost, drhtavica, bljedilo). Liječnici su ga objasnili posljedicom uzimanja terapije pa joj nakon napadaja preporučuju novu. Nama

Biti odgajatelj, između ostalog, znači biti u bliskom dodiru s djecom različitih potreba, sposobnosti, iskustava i interesa.

se čini da su tada uslijedile i promjene u njezinom ponašanju, ali i regresija u razvoju. Nakon dugog izostanka iz vrtića, promijenila se i učestalost dolazaka (samo dva puta u tjednu). Ipak, ostala je topla i pozitivna djevojčica koja je bila u potrazi za osmišljeno. Bilo je trenutaka kad je tražila puno energije od cijele okoline. Bilo je trenutaka kad nas je zabavljala i nasmijavala. Na kraju, pokazala nam je koliko je strpljena doista u nama.

Žarko (8 godina)

Žarko je topao i drag dječak. Svojim iskrenim osmijehom uspijeva razoružati svakoga. I kad nije mogao pronaći riječi kojima bi nešto želio reći, nasmijehio bi se i svaka bi riječ postala suvišna. Žarko je pronašao svoj specifičan način prilagodbe i vlastiti ritam praćenja svakodnevni događanja i zahtjeva okoline. Na početku godine promatrao je vršnjake

i imitirao njihovo ponašanje. Na kraju godine uvidjela smo kako ipak sve više sluša govor i razumije poruke koje mu se šalju. Tijekom godine koju smo proveli zajedno, napredak je bio sve uočljiviji. Bilo je dana kad je Žarko isprobavao, eksperimentirao i inicirao (rijetka agresija prema mlađoj djeci). Bilo je dana kad je na pozive na igru reagirao pozitivno i bio raspoložen za suradnju, ali i dana kad je bio umoran i neraspoložen. mor

U je bio osobito vidljiv na početku godine, kad je Žarko došao u našu skupinu. Potaknute dobrom namjernim željama, postavljale smo mu previše zahtjeva. Ubrzo smo naučile pratiti njegov ritam i osigurati mu odmor ako je za to bilo potrebe. U vrtić je dolazio i iz vrtića odlazio sa smiješkom na licu. Uvijek je bio veseo. Pokazao nam je koliko optimizma može biti u tako mladom ljudskom biću.

Slični, a toliko različiti

Ne možemo shvatiti kako se danas djeci koje imaju sličnu dijagnozu pristupa gotovo jednako – pruža im se jednak program i terapija, bez obzira na njihove individualne razlike. Iako postoji mala razlika u dijagnozi, Valentina i Žarko su dvoje potpuno različite djece. Valentina voli biti uz odrasle, a Žarko uz vršnjake. Valentina se sporazumijeva verbalno, a Žarko veoma teško. Žarko voli slušati upute i sudjelovati u radu grupe, dok Valentina izbjegava takve aktivnosti i povlači se. Valentina uživa u aktivnostima neoblikovanim materijalom, dok Žarko radije bira slagalice i umetaljke. Valentina općenito voli taktile podražaje, dok ih Žarko izbjegava. Žarka veseli sport, a Valentinu čitanje omiljene knjige. Žarka rastužuje grubost, a Valentinu kad nema djelić pažnje odgajatelja. Nabrajati bismo mogle još.

Crtime iz prakse

Valentina je rijetko ulazila u bilo kakve interakcije s drugom djecom. Izbjegavala

naša djeca s posebnim potrebama

Skala procjene za Valentinu na početku pedagoške godine (11. mjesec). Prikaz Valentininih kontakata kako smo ih mi vidjeli e bilježile.

Oblik ponašanja	Ocjena			
	nikad	ponekad	često	uvijek
Ulazi u komunikaciju s vršnjacima		✓		
Produžuje komunikaciju s vršnjacima	✓			
Promatra igru vršnjaka			✓	
Uključuje se u igru vršnjaka		✓		
Započinje igru s vršnjacima	✓			
Ulazi u komunikaciju s odgajateljem		✓		
Produžuje komunikaciju s odgajateljem	✓			
Promatra igru odgajatelja i djece			✓	
Uključuje se u igru odgajatelja i djece		✓		
Započinje igru s odgajateljem	✓			

Skala procjene za Valentinu na kraju pedagoške godine (5. mjesec). Vidjeli je blagi napredak. Valentinu je češće ulazila u komunikaciju s drugima. Mali napredak smo zabilježile i u njezinoj igri s drugima.

Oblik ponašanja	Ocjena			
	nikad	ponekad	često	uvijek
Ulazi u komunikaciju s vršnjacima			✓	
Produžuje komunikaciju s vršnjacima			✓	
Promatra igru vršnjaka			✓	
Uključuje se u igru vršnjaka	✓			
Započinje igru s vršnjacima	✓			
Ulazi u komunikaciju s odgajateljem			✓	
Produžuje komunikaciju s odgajateljem		✓		
Promatra igru odgajatelja i djece			✓	
Uključuje se u igru odgajatelja i djece	✓			
Započinje igru s odgajateljem	✓			

Skala procjene na početku pedagoške godine (11. mjesec). Žarkovi kontakti s vršnjacima i odgajateljima.

Oblik ponašanja	Ocjena			
	nikad	ponekad	često	uvijek
Ulazi u komunikaciju s vršnjacima	✓			
Započinje komunikaciju s vršnjacima	✓			
Promatra igru vršnjaka	✓			
Uključuje se u igru vršnjaka	✓			
Započinje igru s vršnjacima	✓			
Ulazi u komunikaciju s odgajateljem				✓
Započinje komunikaciju s odgajateljem				✓
Promatra igru odgajatelja i djece		✓		
Uključuje se u igru odgajatelja i djece		✓		
Započinje igru s odgajateljem		✓		

je zajedničke igre s vršnjacima i to je bio razlog zbog kojeg smo htjele njezin interes proširiti na vršnjačku interakciju. Interakciju smo nastojale potaknuti različitim vrstama igara (praktična, simbolička, socijalne igrice). Poslužile smo se i različitim strategijama grupiranja kao što su grupe

za suradničko učenje, djeca partneri i individualna uputa (prema Ellen R. Daniels i Kay Stafford). Sve te strategije nisu davale očekivane rezultate. Najučinkovitija je bila individualna uputa i to isključivo kad je sudjelovala jedna od nas dvije. U skupini je bila djevojčica Antonia koja je i prema

Žarku i prema Valentinu pokazivala veliku ljubav, strpljenje i toplinu. Bilo je trenutaka kad je Antonia organizirala maženje ili igru 'Ring, ringe'. Međutim, Valentinino sudjelovanje je ostalo kratkotrajno i uvijek je tražila blizinu odrasle osobe. Tolerirale smo i povremene sukobe s drugom djecom jer smo ih 'brojale' kao kontakte Valentine s djecom. Nažalost, toliko željena interakcija s vršnjacima ostala je vrlo rijetka. Materijal koji imamo u sobi ili koji smo izradile takav je da potiče socijalne interakcije (sadržaj obiteljskog centra, kockice, didaktički materijal...), prostor je podijeljen u centre aktivnosti, pozitivno smo potkrepljivale svaki Valentinin kontakt s djecom. Učestalost Valentininih kontakata s vršnjacima i odraslima pratile smo instrumentarijem skale procjene, kojeg smo osmislile same prema Kurikulumu za inkluziju. Učestalost kontakata mjerile smo na početku pedagoške godine (11. mj.) i na kraju (5. mj.).

U razgovoru s Valentininim tatom Brankom saznale smo kako je Valentinina logopedinja preporučila pojačan rad na području fine motorike. Zamolile smo prijedlog aktivnosti i tada nam je tata Branko počeo donositi bilježnice s grafomotoričkim vježbama koje je Valentina vježbala u sklopu vježbi s logopedinjom.

Što smo više vježbali i prelazili na složenije aktivnosti, bilo nam je sve jasnije kako te vježbe Valentinu idu jako teško. Vježbe koje je radila kod kuće (spajanje dviju točica ravnom crtom) bile su izvedene gotovo pravilno, dok je u vrtiću te iste vježbe izvodila vrlo teško i nepravilno (ruka joj je drhtala, nije razumjela zadatak, koncentracija joj je brzo padala...). U otvorenom razgovoru s tatom saznali smo kako joj dio tih vježbi kod kuće oni rade ili joj drže ruku dok ih radi sama. Mislili smo kako takav pristup ne odgovara ciljevima koje smo si na početku postavile. Držanje Valentinine ruke nije dolazilo u obzir jer smo držale kako će Valentina na taj način biti pasivna i nemotivirana. Izostajala bi i

naša djeca s posebnim potrebama

Skala procjene za Žarka na kraju pedagoške godine (5. mjesec), Žarko je češće ulazio u komunikaciju s vršnjacima i odgajateljima, te produžavao komunikaciju što je bio i početni cilj naših akcija.

Oblik ponašanja	Ocjena			
	nikad	ponekad	često	uvijek
Ulazi u komunikaciju s vršnjacima		✓		
Produžuje komunikaciju s vršnjacima	✓			
Promatra igru vršnjaka		✓		
Uključuje se u igru vršnjaka		✓		
Započinje igru s vršnjacima		✓		
Ulazi u komunikaciju s odgajateljem				✓
Produžuje komunikaciju s odgajateljem				✓
Promatra igru odgajatelja i djece		✓		
Uključuje se u igru odgajatelja i djece		✓		
Započinje igru s odgajateljem			✓	

Datum	Broj oblika ponašanja (frekvencija) prisilnih radnji Žarka na početku pedagoške godine. Bilježile smo ih u svakodnevnim situacijama.	Ukupno
03.11.04.	IIII	5
08.11.04.	IIII	4
12.11.04.	IIIIII	6
17.11.04.	IIIIII	7
24.11.04.	IIIIII	7

Brojanje frekvencija prisilnih radnji Žarka na početku pedagoške godine. Bilježile smo ih u svakodnevnim situacijama.

Datum	Broj oblika ponašanja (frekvencija) prisilne radnje ljuljanja tj. ljuljanja glave lijevo - desno	Ukupno
06.05.05.	IIII	4
09.05.05.	I	1
19.05.05.	II	2
27.05.05.	I	1
30.05.05.	III	3

Brojanje frekvencija prisilnih radnji Žarka na kraju pedagoške godine. Vidljivo je smanjivanje broja prisilnih radnji u cijelom mjesecu.

Datum	Broj oblika ponašanja (frekvencija) prisilne radnje ljuljanja tj. ljuljanja glave lijevo - desno	Ukupno
12.11.04.	IIIIII	6
18.11.04.	IIIIII	7
22.11.04.	III	3
30.11.04.	IIIIII	7

Brojanje frekvencija prisilnih radnji Valentine na početku pedagoške godine.

Datum	Broj oblika ponašanja (frekvencija) prisilne radnje ljuljanja tj. ljuljanja glave lijevo - desno	Ukupno
04.05.05.	IIIIII	7
13.05.05.	IIIIII	8
20.05.05.	IIIIII	8
25.05.05.	IIIIII	7

Brojanje frekvencija prisilnih radnji Valentine na kraju pedagoške godine. Regresija u razvoju uslijedila je nakon promjene terapije medikamentima, a manifestirala se povećanjem broja prisilnih radnji.

svaka namjera (voljnost i želja) koju smo shvatili poput unutrašnjeg pokretača ponašanja (prema Stanley I. Greenspan i Serena Wieder).

Za razliku od Žarka, Valentina je voljela gotovo sve vrste senzoričkih doživljaja (dodire, rad s različitim smjesama i teksturama). To nam je bio vodič za uvođenje aktivnosti u sklopu novoformiranog centra koji je bio promjenjiv i prilagodljiv ovisno o interesu i potrebama. Obično je sadržavao posude s različitim smjesama (brašno, riža, sitni komadići papira...), plastične hvataljke, plastične boce različitih otvora, kuglice različitih veličina (od jako sitnih do krupnijih), klupka vune, sita, lijevke, ramice Montessori programa (s-gumbima, vezicama, kopčama) te loptice (male gumene, veće spužvaste, veće gumene čupave). Bilo nam je važno njegovati razigranost koju je Valentina sama koristila u različitim situacijama. Škakljali smo se, pravili grimase i smiješne pokrete, šalili se i zajedno se smijali.

Žarko
Kad je došao u vrtić, Žarko je najčešće bio povučen, pasivan i nesiguran. Žarkov govor bio je nerazumljiv. Česta je bila i komunikacija gestama i izrazom lica (govor lica i tijela, mrštenje, osmijeh, umor na licu, zabava). U početku su nam upravo roditelji govorili što nam Žarko pokušava reći. Ono što nas je s vremenom zaokupilo, bio je broj tzv. komunikacijskih ciklusa koje je Žarko zatvarao. Sve se svodilo na jednu, eventualno dvije riječi i komunikacija i interakcija bi završile. Htjele smo produžiti broj tih komunikacijskih ciklusa i između ostalog pojačati Žarkovo samopouzdanje.

Krenule smo od privikavanja na Žarkov specifičan rječnik. S vremenom smo naučile što pokušava reći iako riječ nije bila rečena pravilno. Tad bismo za njim ponovile određenu riječ kako bismo mu poslale poruku da smo ga razumjele i poslužile mu kao model koji će sljedeći put moći opona-

Zarko u igri s prijateljima

šati. Ponekad smo primjećivale njegovu nesigurnost u komunikaciji. Ipak, često se obraćao i odgajateljima i djeci. Bilo nam je važno podržati inicijativu i s vremenom je proširivati. Počele smo postavljati više pitanja (npr. 'Gdje si bio?', 'Što ste radili na sportu?', 'Što si ti vježbao?'). Primijetile smo kako pitanja trebaju biti konkretna. Svaka apstraktnost Žarka je zbunjivala i nije znao odgovoriti (npr. pitanja kao što su: 'Zašto?', 'Kada?' i sl.). Što je pitanje bilo određenije, Žarko je uspješnije sudjelovao u razgovoru. Često je pokazivao kako razumije poznate rečenice ('Hoćeš vode?'), a za složenije je pokazivao razumijevanje onda kada npr. ugleda predmet o kojem se govori ('Žuta zdjela na kolicima').

Ponekad smo se koristile tzv. zaigranim ometanjem. Pravile smo se kako ne razumijemo što nam Žarko pokušava reći kako

bi se morao malo više potruditi objasniti nam određenu situaciju. Vodile smo računa da ga na kraju svakako razumijemo, što je također jačalo njegov osjećaj uspješnosti. Znale smo i komentirati ono što je on u određenom trenutku radio ('Trči, skače, pleše.', komentiranje tijeka presvlačenja

kod pripreme za sport i sl.). Povezivale smo svoje riječi s njegovim željama i naumima (ako nam je pokazivao zdjelu s juhom, komentirale smo: 'Želiš jesti?', 'Želiš jesti juhu?').

Na kraju godine rezultati su bili vrlo dobri i ohrabrujući, što nas je razveselilo i potvrdilo učinkovitost našeg rada. Jedan je vikend bio u Njemačkoj te nam je uspio preporučiti dijelove puta koji su ga se posebno dojmili. Govorio je kako ih je u Njemačku autom vozio tata, te o Nikolini koji je posjećivao u bolnici. Nikolina je u bolnici spavala i boljela ju je ruka. Taj je razgovor trajao između pet i deset minuta. S prijateljima je uspostavio specifičan odnos podrške i razumijevanja. Gotovo bi ga svaki dan netko od prijatelja pomazio i uputio mu osmijeh. Vršnjaci su s veseljem i povjcima

Na temelju prikupljenih podataka osmišljavale smo strategije rada. Cilj nam je bio otkriti mogućnosti djece i poticati sposobnosti i vještine koje je moguće dodatno razviti.

komentirali kad bi Žarko izgovorio neku riječ koju dotad nikada nije uspio izgovoriti. Nadamo se kako je u nama odgajateljicama stekao također strpljive i ponosne prijateljice. Porast broja Žarkovih komunikacijskih ciklusa također smo pratile samostalno izrađenim instrumentarijem skala procjene. Kad bismo u grupi započele neku igru (slagarice, memory, sortiranje) nastojale smo da bude kratka kako ne bi izazvala zasićenje i umor. Osim toga, Žarko se jako voli igrati umetanja kuglica u bocu, pokrivaljkama i umetajlkama. U takvim bi se trenucima često uključili i prijatelji. Žarko ih nije odbijao, čak im se veselio i bilo je dana kad mu je bilo draže igrati se s prijateljima nego s nama odgajateljicama. Žarko je imao svoje omiljene umetajlke. Nakon nekoliko dana slagao bi ih brzo i bez pogreški. Pitale smo se je li to napamet uvježbana radnja ili povezuje dijelove umetajlke s odgovarajućim oblikom. Kako bismo ga upoznale s različitim taktinim iskustvima, pokušale smo uvesti igre pijeskom i vodom. Rijetko se uključivao, češće je bio promatrač. U takvim trenucima nismo željele narušavati njegov tempo ili mijenjati raspoloženje.

Ako je bio umoran ili manje zainteresiran, nastojale smo ga razumjeti i poštivati njegovu odluku. Također smo mu nudile crtanje s pastelama, flomasterima ili kredom. Siljili smo olovke ili gnječili male kuglice od plastelina, vježbali zakopčavanje i otkopčavanje gumbića, otvaranje i zatvaranje sa zatvaračem, otvaranje i zatvaranje raznih posuda.

Pretvaranje u pozitivno

Dijelom smo se posvetile i tzv. prisilnom, ponavljajućem ponašanju koje se pojavljivalo i kod Žarka i Valentine. Žarko vrti glavom, a Valentina ljulja ili 'nuna' predmet u ruci (nakon promjene terapije pojavilo se pljeskanje rukama i lupanje nogama o pod).

Centar aktivnosti kojeg smo oblikovali za Žarka i Valentinu

U literaturi smo saznale kako takvo ponašanje može biti različitog porijekla i posljedica određene senzoričke potrebe (želja za dodatnim osjetima kako bi se zapazio podražaj, nedostatak motoričkog kretanja kojeg na taj način nadomještaju, samosmirivanje i osjećaj sigurnosti i sl.). Kad su te potrebe zadovoljene, djeca bolje mogu usmjeravati pažnju, komunicirati i sretnija su. Znak su da za djetetu čine ugodu, ali da je zarobljeno u tom besciljnom ponašanju kojem bi se trebalo dati novo značenje i interakcijski oblik. Često je to i pokušaj snalaženja i prilagođavanja teškoćama (prema Stanley I. Greenspan i Serena Wieder). Bile su to za nas nove spoznaje i, iako su nas njihovi terapeuti

upozorili kako takvo ponašanje kod Valentine i Žarka treba braniti, odlučile smo takva ponašanja pretvoriti u pozitivna. Činilo nam se kako je takvo razmišljanje bliže našim osobnim stavovima i humanističko-razvojnom pristupu. Npr. kad bi Valentina počela pljeskati rukama, priključile bismo joj se pjesmom, brojalicom ili igrom pljeskanja različitog tempa. Valentinino zadovoljstvo i uživanje u aktivnosti potvrdilo je kako su naša razmišljanja ipak bila bliža djetetu.

Na kraju godine uvidjele smo koliko je bilo novih i do tada nepoznatih situacija u kojima su se Žarko i Valentina trebali snaći. Nerijetko su stvari koje su nama jednostavne od Žarka i Valentine tražile veliki napor i koncentraciju (npr. traženje svoje čašice za zube s oznakom).

Zaključak

Gledajući unatrag, drago nam je što smo obogaćene za jedno profesionalno i životno iskustvo. Shvatile smo kako spoznaje koje smo stekle nisu gotov recept za naš budući rad. Za što učinkovitiji rad s djecom s posebnim potrebama, odgajatelji bi trebali posjedovati širok spektar znanja i vještina, što bi možda značilo i specijalizaciju rada na tom području (kroz različite edukacije, seminare i radionice) i usku suradnju s terapeutskim službama. Valentina i Žarko nesumnjivo su nam poklonili velik dio sebe i nadamo se kako smo im omogućile kvalitetne prilike za socijalizaciju, igru i učenje s vršnjacima. U našem zajedničkom radu upravo su ova djeca, ali i njihovi prijatelji iz grupe, izašli kao najveći pobjednici.

Literatura:

1. «Dijete, vrtić, obitelj» broj 21., Pučko otvoreno učilište Korak po korak, lipanj 2000.
2. Ellen R. Daniels, Kay Stafford: Kurikulum za Inkluziju, Udruga roditelja Korak po korak za promicanje kvalitete življenja djece i obitelji, Zagreb 2003.
3. M.J. Kostelnik, E. Onaga, B. Rohde, A. Whiren: Djeca s posebnim potrebama, Educa, Zagreb, 2004.
4. Stanley I. Greenspan, Serena Wieder: Dijete s posebnim potrebama, Ostvarenje, 2003.